

УДК 316

К.В. ПОЗНАНСЬКА

МІСЬКИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКИХ СЕЛЯН

Познанська Катерина Володимирівна – доцент кафедри соціології Дніпродзержинського державного технічного університету, кандидат історичних наук

У статті визначено, що являє собою і чим відрізняються один від одного міський і сільський способи життя з точки зору соціології. А також розкрито вплив урбанізаційних процесів на зміну способу життя українських селян.

Ключові слова: міський спосіб життя, сільський спосіб життя, урбанізація, місто, селяни.

В статье определено, что представляет собой и чем отличаются один от другого городской и сельский способы жизни с точки зрения социологии. А также раскрыто влияние процессов урбанизации на смену образа жизни украинских крестьян.

Ключевые слова: городской образ жизни, сельский образ жизни, урбанизация, город, крестьяне.

In the article certainly, that shows by itself and what vidriznyayust'ya one from other city and rural ways of life from the point of view sociology. And also influence of urbanizaciynikh processes is exposed on changing of way of life of the Ukrainian peasants.

Keywords: city way of life, rural way of life, urbanization, city, peasants.

© К. В. Познанська, 2012

Село до недавніх часів було головним місцем мешкання українців. У XVIII - XIX століттях в селі мешкало 95% українців, а в 30-ті роки XX століття їх чисельність сягала 90%. В сучасній Україні 68,6% українців живуть у містах. Частка міського населення у загальній кількості мешканців за період з 1959 по 1996 рік збільшилася з 46 % до 68 %. Причому питома вага міського населення в Україні з 1991 р. утримується приблизно на тому ж рівні - 67,8 – 68,6 % [6]. За статистичними даними на січень 2010 р., кількість міського населення становила 31 млн. 524 тис., сільського - 14 млн. 438 тис., що ще раз підтверджує, що процес урбанізації в Україні, в принципі, завершений. Таким чином, дві третини населення України сьогодні є міськими мешканцями [12, с. 20].

Соціально-економічний і культурний розвиток України у XX ст., якісні перетворення в усіх сферах суспільного життя якої проходили у контексті і під впливом процесу інтенсивної урбанізації, можна сказати, перетворили націю селян у націю городян. За два останні десятиріччя суттєво змінився і сам зміст урбанізації - він відзначається не стільки збільшенням кількості міст і міських жителів, скільки ускладненням усього соціокультурного середовища міста, виникненням і розвитком якісно нового «великоміського» способу життя і міських відносин, певного стилю мислення і поведінки. Спосіб життя став сумішшю різноманітних способів і стилів життя, вельми складним їх конгломератом [7].

Що являє собою і чим відрізняються один від одного міський і сільський способи життя з точки зору соціології? Як впливає процес урбанізації на спосіб життя українських селян? Ось ті проблемні питання пошук відповіді на які є метою статті.

Різницю рис міського і сільського життя визначали Г. Зіммель, Л. Вірт, М. Кастельс та інші відомі соціологи [4; 3; 2]. Само поняття «спосіб життя» з'являється в наукових дослідженнях

зкінця 70-х років. Тоді ж виникає поняття «стиль життя», котре дозволяє вивчати і пояснювати поведінку особистості мовби зсередини, з точки зору її внутрішніх спонукань, мотивів, прагнень - «поклику серця». Стиль життя - складна амбівалентна єдність суб'єктивного і об'єктивного, індивідуально-унікального і соціального, специфічна форма світогляду особистості, в якій вирішується протиріччя між індивідуальним і соціальним, можливим і дійсним, життєвими проектами особистості і соціальними реаліями [10, с. 11].

В той час, коли спосіб життя фіксує основні, суттєві характеристики мікросередовища, характер співвідношення особистих і суспільних інтересів, потреб та цілей, стиль життя є індивідуальною особливою формою прояву соціально-типового, своєрідним зліпком мікросередовища, в якому розгортається життєдіяльність особистості в значно більшому діапазоні її свободи і автономії. Саме стиль життя визначає рівень активності і ініціативи особистості в усіх сферах її життєдіяльності, відношення її до соціальної і природної дійсності, складну єдність суб'єктивного і об'єктивного, внутрішнього і зовнішнього, ідеального і реального, бажаного і дійсного. Характер і взаємодія цих протиріч відношень, їх домінування в тому чи іншому типі відносин визначають сам процес стилізаційного і специфічності різних стилів життя: піднесено-духовного чи буденно-емпіричного [10, с.25].

З другої половини вісімдесятих років XX ст. в напрямку вивчення способу життя як міського, так і сільського населення були зроблені значні досягнення, але в його рамках неможливо було дослідити мікросоціальні структури і процеси, осмислити їх особистісні основи і динаміки.

У сучасному світі домінування міського способу життя досягло вирішальної стадії і мало обговорюється. Вперше в історії людського суспільства відсоток міського населення в світі перевищив

50 %. За даними ООН, цей відсоток складає 45%; але, враховуючи рурбанізацію, тобто поширення міського способу життя на сільських територіях, така цифра відповідає дійсності [5]

Слід зазначити, що рурбанізація (від англ. rural — сільський та урбанізація) може супроводжуватися міграцією міського населення в сільські поселення, перенесенням у сільську місцевість форм господарської діяльності, характерних для міст, у тому числі промисловості, сфери обслуговування та ін. Здійснюється, з одного боку, залученням сільських жителів до міської культури, а з іншого - з допомогою втягування сільських поселень провідними міськими центрами у сферу своєї діяльності, перетворення сільської місцевості на функціональну складову виробничо-територіальних систем, що формуються на базі великих міст [10, с. 35].

Дослідники дійшли висновку, що сфера існування людини в сучасному місті винятково проблематична, бо його сьогоднішній мешканець - учорашній селянин, який приніс з собою й частину свого сільського світу, свого світосприйняття і світорозуміння. Йому часто важко адаптуватися до ритму і способу міського життя, витворити нові стереотипи. Тому він просто пристосовується: щось приймає, щось відкидає, а щось деформує. Культурний вплив, потенціал міської культури часто використовується ним споживацьки обмежено, через матеріальні атрибути і фетиши культури, які лише руйнують традиційні цінності. Відчуваючи дискомфорт у чужому для нього середовищі і в силу інтровертності і ментальності, колишній селянин замикається в собі, своєму особистому маленькому світі. Не випадково швидкими темпами почали розвиватись галузі, які обслуговують особисте життя людини (численні модифікації радіоприймачів, програвачів, телевізори, магнітофони, телефони і, нарешті, комп'ютери), засоби естетизації побуту, побутового дизайну. Населення міст включилося у хвилю культурного накопичування: збирають домашні бібліотеки, альбоми, грампластинки, відеозаписи, селекціонують кімнатні тварини і птахи, квіти тощо. Симптоматично і те, що простір міського житла сьгодні перетворює всі традиційні публічні форми культури на інтимно-особистісні, у певному змісті функціонально рівняючи їх з книгою. Причому для нових поколінь таке «мікро» існування публічних форм є не тільки абсолютно нормальним, природним, але навіть бажаним. Паралельно з спостерігається тенденція до спрощення, а часом ліквідації колективних обрядових дій, традицій і звичок. У місті переважають естетико-етичні інтереси, які з часом набувають форми традиційних, етнокультурних [10, с. 38]. Так, спосіб життя міського селянина у місті змінюється, і майже безслідно під впливом урбанізації, зникають риси сільського способу життя.

Сільське життя стало, відзначається високою стабільністю, стійкістю, повторюваністю природних і соціальних ритмів. Це обумовлює специфічну циклічність життєдіяльності селянина, закріплює соціокультурну малорухливість, приводить до постійного відтворення інертності,

традиціоналізму, млявості ритму і уповільнення темпу життя, збереженню переважно екстенсивних форм і методів діяльності, «психологічних перепон» по відношенню до нових форм життєвого стилю, організації праці, професійних навичок, організації дозвілля тощо. Селяни більш консервативні і пристрасні до старих, прадідівських форм життєдіяльності. В той же час, такі об'єктивно існуючі риси сільського способу життя, як обмеженість соціального простору порівняно з містами, значно менша щільність і інтенсивність соціальних контактів (при їх більшій персоніфікованості і емоційності), мінімальна структурованість соціальних ролей особистості, невисокий рівень культурно-побутової сфери робить їх потенційними зберігачами істинно національної культури.

Нагадаємо, що Україна, зважаючи на відсоток міського населення є типовим прикладом процесу урбанізації. Це складний та багатогранний у своїх виявах соціальний феномен, який охоплює усі сфери суспільного життя і приводить до постійного зростання ролі міст, до кристалізації особливо, міського способу життя, викликає зрушення в соціально-професійних і демографічних структурах, соціальній психології і т.д. Місто як носій урбанізації є важливим джерелом інтенсифікації і інтеграції різноманітних форм практичної життєдіяльності і відіграє ведучу роль у природно-історичному процесі. Для культурних процесів останніх років урбанізація стала одним з вагомих факторів змін соціокультурного середовища, способу життя, потреб і уявлень людей. Відзначені наступні перетворюючі механізми, які діють у процесі урбанізації :

- інтеграційні процеси сфер діяльності, соціальних структур і типів поведінки протікають у двофазному ритмі: спочатку відбувається концентрація і накопичування економічного і культурного потенціалу, що, створює умови для формування вищих зразків матеріальної і духовної діяльності, а потім ці досягнення освоюються «неміським» населенням, що в свою чергу, дає імпульс для нарощування нового потенціалу;
- концентруючі діяльність і спілкування, урбанізація, з одного боку, створює різницю між окремими регіонами країни, між містом і селом, а з іншого - знімає цю різницю шляхом залучення всього населення країни до досягнень культури;
- безособове, функціонально-рольове спілкування, яке функціонує у містах, примушує людину включатися у велику кількість дрібних, особистих контактів, які не вимагають будь-якого виявлення індивідуальних рис і якостей. В поєднанні зі специфікою міського простору, позбавленого людського виміру, посилюється «атомізація», відокремленість особистості, замкненість у своєму особистому «Я». Ослаблення в процесі урбанізації колективних форм життєдіяльності зробило суттєвим специфічні «корінні» відмінності культурних прошарків не лише міста і села, але й окремих районів міста;
- зміни соціокультурного середовища, способу життя, потреб і уявлень, що викликані урба-

нізацією, зумовлюють направленість культурних процесів у бік різноманітності і диференціації; - змінює значення і роль різних каналів, якими передаються культурні цінності і надбання. Якщо в традиційній народній культурі переважала безпосередня передача традицій, обрядів і інших елементів культури, то пізніше такими ретрансляторами ставали різні засоби масової інформації: спочатку книги та періодичні видання, потім ще й телефон, радіо, телевізор, а з винаходом персонального комп'ютера – Інтернет [7]. Не треба доводити, що з розширенням кола засобів масової інформації різко зросло і коло споживачів їхньої продукції. В наш час через систему Інтернет потенційними споживачами презентованої нею культурних продуктів стало, без перебільшення, населення земної кулі. «Інтернетизація» не обійшла і українських селян.

Розвиток процесів урбанізації села в Україні супроводжується відчутним поглибленням територіальної і соціальної мобільності сільського населення, і передусім - маятникової міграції. Концентрація сільського несільськогосподарського населення в приміських районах - одна з основних передумов утворення і зростання потоків трудової маятникової міграції сільських жителів до міст. Обмежені можливості працевлаштування в приміських районах, з одного боку, і зовсім ще недавній дефіцит низькокваліфікованої робочої сили в містах, з іншого, тривалий час створювали об'єктивне підґрунтя для розвитку трудової маятникової міграції сільської молоді до міста [7].

Сьогодні ми є свідками міграції вже не надлишкового, а необхідного, навіть залишкового, власне сільського населення. Баланс між селом і містом грубо порушений. Спостерігається різ-

кий спад народжуваності в країні в цілому, відродження села, втрата сільського способу життя як національного надбання й моральної цінності. У результаті відбувається вторинне розрідження життєвих просторів, історично й без того негусто заселених. А задоволення потреб держави (читайте - міста) у нових і нових робочих руках за допомогою міждержавної міграції несе із собою вибухову енергію нових і нових міжнаціональних напруг, що накопичуються, релігійних, мовних та інших культурних зіткнень і протиріч.

Цей процес - один із механізмів урбанізації, хоча поняття «урбанізація», безумовно, ширше за поняття «трудова маятникова міграція». Остання, виконуючи функцію передачі загальнокультурної, професійної і соціальної інформації в сільську місцевість, сприяє тим самим проникненню міського способу життя у село, а також подальшому розширенню та поглибленню урбанізації. В свою чергу розвиток процесів урбанізації в сільській місцевості всебічно стимулює і підтримує трудову маятникову міграцію. Сьогодні вже не натрапиш на сільський світ, певною мірою не порушений процесами урбанізації, куди б не дісталися міські типи організації життя. Тепер тут формується спосіб життя, орієнтований на норми і цінності сучасної міської культури, тобто міський спосіб життя. І процес цей триває. І місто вже не місто, а урбанізоване середовище, і автономність його остаточно знищено. Населяють його вже не городяни, а територіальні спільноти людей. І існують вони у межах добових, тижневих, місячних і річних циклів своєї ж життєдіяльності. І укладається тут специфічний урбанізований спосіб життя, а людей, котрі живуть таким способом, об'єднує спільність їхньої повсякденної діяльності [7].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бестужев-Лада И.В. Город как «черная дыра» для человечества [Электронный ресурс] / И. В. Бестужев-Лада // Почему вымирают русские. Последний шанс. - М.: ЭКСМО. - 2004. Режим доступа: <http://ethnocid.netda.ru/books/pvr/pvr1.htm>
2. Вагин В.В. Эволюция социологических теорий городского развития [Электронный ресурс] / В. В. Вагин // Социология города - С. 26 - 41. Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Vagin/index.php
3. Вирт Л. Урбанизм как образ жизни / Л. Вирт // Избранные работы по социологии [Пер. с англ. В. Г. Николаева]. / - М., 2005. С. 93-118.
4. Зиммель Г. Большие города и духовная жизнь [Электронный ресурс] / Г. Зиммель // Логос. 2002. № 3-4. Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/logos/2002/3/zim-pr.html>
5. ООН: численность городского и сельского населения 2007. [Электронный ресурс] / Сводная таблица. Режим доступа: www.unpopulation.org
6. Орлова Э.А. Социокультурное пространство обыденной жизни / Э.А. Орлова. Методическое пособие. - М.: ГАСК, 2002. - 104с.
7. Падалка С.С. Українське село 1990-2000-х рр.: тенденції соціально-економічних змін / С. С. Падалка // Український історичний журнал : науковий журнал. 2008, №4. - С.169 - 184.
8. Прибиткова І.М. Урбанізація в Україні на порозі ХХІ століття / І. М. Прибиткова // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. 1999. №3. - С. 31-40.
9. Соціологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред.. В. Г. Городяненка. - К.: Вид. центр Академія, 2003. - 560 с.
10. Социология в России / Под ред. В.А. Ядова. -2-е изд., перераб. и дополн. - М.: Издательство Института социологии РАН, 1998. - 722с.
11. Стиль життя: панорама змін / за ред. М. О. Шульги. - К.: Інститут соціології НАН України, 2008. - 416 с.
12. Танчин І. З. Соціологія / І.З. Танчин. Навч. посібник. - 2. вид., переробл. і доп. - К. : Знання, 2007. - 360 с.
13. Україна у цифрах - 2009: статистичний збірник / За ред.. О. Г. Осаулєнка. - К.: Інформаційно-аналіт. агентство. 2010. - 256 с.